

## MIRTĮ PROVOKUOJANTYS VEIKSMAI LIETUVIŲ TRADICINĖJE KULTŪROJE

RADVILĖ RACĖNAITĖ

*Vytauto Didžiojo universitetas*

Remiantis stebėjimais sukaupta patirtimi, folkloro tekstuose teigiama, kad mirties pasaulis visada būna greta. Yra sakoma: „Mirtis ne už kalnų, bet už pečių“<sup>1</sup>. Galbūt todėl tikima, kad tam tikrais nederamais veiksmais lengva prisišaukti įvairias nelaimes ir net pačią mirtį.

Straipsnio tyrimo objektas – kai kuriuos su mirtimi susijusius draudimus iliustruojantys pasakojamosios tautosakos tekstai bei atitinkami etnografiniai ir istoriniai duomenys.

Tyrimo tikslas – remiantis lyginamąja lietuvių liaudies bei kaimyninių tautų folklorinės ir etnografinės medžiagos analize, pamėginti apibendrinti, liaudies įsitikinimu, mirtį galinčius sukelti veiksmus. Gretindami skirtingų tradicinės kultūros sričių duomenis, pasitelksime aprašomąjį, interpretacinį bei istorinį lyginamąjį metodus.

### **Kelio pavojingumas**

Visų pirma vertėtų atkreipti dėmesį į tikėjimuose ir papročiuose ryškėjančią sampratą, jog savo paties ar artimųjų mirtį galima sukelti neleistiniais veiksmais kelio erdvėje. Pavyzdžiui: greitai pats mirsi, jei sunaikinsi, suarsi ar sukasi seną kelią<sup>2</sup>; keliaujant negalima atsisėdus ant kelio valgyti, nes mirs vienas iš tėvų<sup>3</sup>; pavojinga prigulti poilsio pakelėje ar ant kelio<sup>4</sup>. Šių pavojų prasmę geriau suprasti leidžia kiti liaudiškieji kelio vaizdiniai.

Kelio mitinis išskirtinumas susijęs su tikėjimais apie vėlių kelionę į pomirtinį pasaulį. Paprastam kaimo keliui neretai priskiriama ir kelio į aną pasaulį reikšmė<sup>5</sup>. Kelionės motyvai dažni laidotuvių raudose, velionis vadinamas keliauninkėliu, klausama, kur jis susirengė vykti<sup>6</sup>. Sakmėse teigiama, kad žmonių keliais vaikšto, prašo pavėžinti ir kitos mitinės būtybės: antropomorfinė mirtis<sup>7</sup> ar personifikuotos ligos<sup>8</sup>. Kaimo keliu pavojinga eiti mirus kaimynui. Tuomet „vidury gatvės bėgioja giltinė, į visas puses švaitindama su dalgiu, todėl reikia vaikščioti tik pagrioviais, nes antraip ir tave pakirs“<sup>9</sup>. Kelio sąsajas su mirties sfera papildoma informacija apie

paprotį pakelėse laidoti mirusiuosius. Senovės Romoje kapinės buvo įrengtos svarbiausio kelio *Via Appia* kelkraštyje<sup>10</sup>. Prie kelių numirėlius laidodavo germanai<sup>11</sup>. Lietuvoje XX a. pradžioje pakelėse kartais užkasdavo savižudžius<sup>12</sup>. Pastaruoju atveju tokia laidojimo vieta rodo neigiamą požiūrį į žmones, mirusius ne sava mirtimi. Antra vertus, ne tik Lietuvoje iki pat šių dienų paplitęs paprotys paženklinti žuvusiojo avarijoje mirties vietą. Šalia greitkelių padedama ne vien gėlių, bet statomi kryžiai ar net akmeniniai paminklai. Vis dėlto siekiant suprasti, kaip tai susiję su senaisiais nenatūraliai mirusių žmonių laidojimo papročiais, dar reikia nuodugnesnių tyrimų.

Sakmėse teigiama, jog vėlės pievose bei laukuose turi savus, žmonėms nematomus kelius. Jei žmogui „atsitinka ant tokio tako atsigulti ar trobą pasistatyti, nevaldysi: atsigulsi, vis kels, o jeigu neklausysi, tai net pasmaugs ir nustums, o bus troba, tai nepaspėsi pastatyti ir sudegs“<sup>13</sup>. Negalima vasarą gulėti ant žiemkelio, „bo lietuvėnam ten yra pažnočyta eiti“<sup>14</sup>. Išcitu, jog keliu, kuriuo žmonės naudojami tik žiemą, vėlės vaikšto ištisis metus. Taigi galima daryti prielaidą, kad nematomi „dūšių takai“ yra anksčiau iš tiesų egzistavę, o dabar nebenaudojami žmonių keliai. Paminėtina, jog laukais, nuošaliomis vietomis – tarsi vėlių takais – veždavo laidoti ne sava mirtim mirusius žmones, idant vaidendami jie nevaikščiotų gyvųjų keliais ir jų negąsdintų<sup>15</sup>.

Taigi tiek žmonių kelio, tiek „vėlių tako“ erdvėje galima susidurti su ten lokalizuojamomis mitinėmis būtybėmis. Neatsargus žmogaus elgesys tarsi sukelia jų nepasitenkinimą, užtat pažeidėjas gali būti nubaustas ir mirtimi.

### **Draudimai, susiję su avalyne. Ėjimas atbulomis**

Lietuvių etninėje tradicijoje gausu prietarų, susijusių su avalyne. Antai vaikams drausta vaikščioti viena koja apauta, o kita basa, nes mirs jų tėvai<sup>16</sup>; nedera vaikščioti palaidais naginių apyvarais, nes mirsianti motina<sup>17</sup>. Panašių tikėjimų žinojo ir finougrai. Pavyzdžiui, lapiai tikėjo, kad artimojo mirtį reiškia, jei kas nors netyčia naginių apyvarus pradeda vynioti apie koją priešinga kryptimi nei įprasta<sup>18</sup>.

Neigiamas netvarkingos avalynės vertinimas darosi suprantamesnis, turint omenyje kai kurias laidotuvių realijas. Lietuvoje užfiksuotas paprotys mirusiuosius laidoti basus. Apie Veisiejus velionį laidodavo vienomis kojineis. Manoma, kad su batais kitam gyvenime jam bus sunku vaikščioti<sup>19</sup> arba basomis bus lengviau nubėgti į Dievo teismą<sup>20</sup>. Gruzijoje numirėlį šarvodavo be apavo, o jei ir apaudavo, tai batraiščiai būdavo paliekami nesurišti<sup>21</sup>. O Sibire numirėlio batus specialiai pradurdavo peiliu<sup>22</sup>, kad mirusysis nesivaidentų ir nekenktų artimiesiems. Taigi nors būtinumas laidoti mirusiuosius netvarkinga avalyne liaudies yra pagrindžiamas dvejopai, tačiau abiem atvejais bendra tai, kad tokios priemonės taikomos tik numirėliams. Tuo tarpu gyvieji, vaikstantys netvarkingu apavu, yra smerkiami.

Maginė prasmė etninėje tradicijoje priskiriama ir ėjimui atbulomis. Sakoma, kai atpakaliais eini, tai matuoji motinai ar tėvui karštą, kad „toliau atpakaliais

nueisi – negreit mirs, kad netoli – greit“<sup>23</sup>. Kita vertus, liaudies manymu, tokiais veiksmais galima apsisaugoti ir nuo mitinių būtybių. Sakmėse teigiama, kad norint išvengti susidūrimo su personifikuota liga, reikia vakare nueiti iki lovos atbulomis arba pastatyti batus užkulniais į patalą. Tokiu pat būdu saugomasi ir nuo įasmenintos mirties ar mirusiųjų. Lietuvių sakmėse mirtis nepastebi žmogaus, kuris guldamas apavą padeda atsuktą nuo lovos<sup>24</sup>. O Latvijoje bei Rusijoje laidotuvininkai kai kada atbulomis grįždavo iš kapinių<sup>25</sup>. Pas mus analogiškų papročių atspindžių aptinkama stebuklinėse pasakose. Keliuose pasakos „Raganos laidotuvės“ (AT–) variantuose bernas išsigelbsti, nueidamas atbulomis nuo raganos karsto ir įlipdamas į ažuolą<sup>26</sup> ar palįsdamas po krosnimi<sup>27</sup>. Viename pasakos „Slibino nugalėtojas“ (AT 300) variante iš trobos, kur guli numirėlis, atstupstas išcina kareivis<sup>28</sup>. Taigi judant atbulomis galima sumėtyti pėdas ir taip apgauti mitines būtybes.

Matome, kad judėjimo atbulomis interpretavimas yra susijęs su tokio veiksmo motyvacija. Jis vertinamas teigiamai, kai šitaip siekiama apsisaugoti nuo mirtį nešančių mitinių esybių. Tačiau kitomis aplinkybėmis ėjimas atbulomis yra smerkiamas, nes primena tik mirties artumoje atliekamus veiksmus. Vadinasi, tokia elgsena gali išprovokuoti ir pačią mirtį.

#### **Tikėjimai mirties pavojais, susijusiais su medžiu ir mediniais objektais: namu, karstu, šakota lenta**

Kitas įvairiais draudimais apipintas tikėjimų objektas – medis. Tikima, kad greitai pats mirsi, jei nukirsi vaismedį<sup>29</sup> ar labai didelį seną ažuolą<sup>30</sup>. Drausta kirsti girgždantį medį, nes griūdamas jis būtinai ką nors sužeis<sup>31</sup>.

Draudimas kirsti išskirtinius medžius fiksuojamas jau senuosiuose baltų mitologijos šaltiniuose. XV a. Jonas Dluogošas mini, kad asmenims, drįsusiems įžengti į šventus miškelius ir nukirsti ten medį ar apskabyti jo lapus, grėsė mirties bausmė. Niekintoją galėjo nubausti ir giraičių „demonai“. Toks demonas medžių niokotojui „pažeisdavo ranką, akį, koją“ arba jį net nužudydavo<sup>32</sup>. Panašūs tikėjimai užfiksuoti ir XVII a. Vilniaus bei Kražių kolegijų jėzuitų kronikose. Jose piktinamasi, kad žmonės „kaip dievą garbino medį“ ir niekas nesutiko jo nukirsti, nes „dviem ar trimis lengvabūdžiams žmonėms, išdrįsusiems jį paliesti, buvusi sutraukta ir tuojau nudžiūvusi ranka“<sup>33</sup>.

Draudimus kirsti medį suprasti padeda ne tik senųjų šaltinių liudijimai, bet ir mitologiniai motyvai apie medyje lokalizuojamas mitines būtybes. Medžiai sodinti ant kapų. Moterims parinkdavo liepą, eglę, o vyrams – ažuolą arba beržą<sup>34</sup>. Pasak tyrinėtojų, veikiausiai buvo tikima, jog į tokį ant kapo augantį medį pereinanti mirusiojo siela<sup>35</sup>. Šią hipotezę iš dalies patvirtina sakmės apie medžiuose „pakūta-vojančias“ vėles. Jei medis girgžda be vėjo ar be aiškios priežasties iš jo sklinda kokie nors garsai, tai manyta, kad ten „dejuoja ir verkia už savo nuodėmes atgailaujanti žmogaus vėlė“<sup>36</sup>. Be to, vėlės lokalizacija medyje gali būti siejama su archajišku laidojimo būdu, kai mirusiojo palaikai būdavo keliami į medį. Užuominų

apie laidojimą medžiuose galima rasti XVI a. Jokūbo Lavinskio pranešime, kad lietuviai aukštaičiai mirusių nekrikštytų vaikų kartais nekasa į žemę, o kelia į liepas<sup>37</sup>. Numirėlio kėlimas į medį buvo paplitęs vakarų Sibire bei šiaurės Rusijoje<sup>38</sup>. Be vėlių, medyje lokalizuojamos ir kitos mitinės būtybės. Archajiškas yra mirties, sėdinčios medyje, vaizdinys<sup>39</sup>. Latvių liaudies dainose obelyje ar ažuole sėdi Velnų motina<sup>40</sup>. Užkalbėjimuose „ant sausų medžių“ išsiunčiamos ligos<sup>41</sup>.

Lietuvių tautosakoje su medžiu gretinamas ir pats žmogus. Tokių vaizdinių gausu ne tik liaudies dainose, bet ir tikėjimuose bei pasakojamojoje tautosakoje. Tikima, kad kiekvienas žmogus turi savo medį. Toks medis gali būti pasodinamas gimus kūdikiui. Medį nukirtus, mirs ir žmogus, kuriam jis buvo skirtas<sup>42</sup>. Panaši simbolika išliko sapnų aiškinimuose. Sakoma, kad netrukus kas nors mirs, jei sapnuojamas nulaužtas medis<sup>43</sup>; mirtį reiškia, kai sapne kas nors medį pjauna. Jei pjaunamas medis yra didelis – mirs senas žmogus, o jeigu kertamas jaunas beržas – jaunuolis<sup>44</sup>. Ko gero, šio tikėjimo atspindžių galima aptikti pasakoje-legendoje „Apgauta mirtis“ (AT 330). Čia Giltinei sumeluojama, liepiama ne žmones marinti, o graužti medžius: vietoj vaikų – atžalėles, vietoj suaugusiųjų – vidutinius medžius, o vietoj senimo – senus medžius. Supratusi apgaulę, mirtis puola pjauti žmones su tokiu įkarščiu, kad šie miršta šimtais<sup>45</sup>.

Mitinėje plotmėje medžio ir žmogaus gyvybės sąsajos yra pagrįstos. Viena vertus, medžiuose lokalizuojamos įvairios mitinės būtybės. Nederamai elgiantis su medžiu, galima susilaukti neigiamos ir tų būtybių reakcijos. Antra vertus, tautosakoje atsiskleidžia įžvelgtas žmogaus ir medžio panašumas, todėl medžio nukirtimas simbolizuoja ir žmogaus mirtį.

Kaimiškojoje kultūroje ne mažiau buvo svarbu parinkti tinkamą medieną namo statybai. Tikėta, kad į namo ar kito pastato sieną negalima dėti sienojimo su atskišusia šaka ar su skylė, atsiradusia šakai iškritus, nes naujakurius nuolat kamuos bėdos, ligos ir dažnos mirtys<sup>46</sup>. Šis draudimas sietinas su tikėjimu, jog pažiūrėjus per iškritusios šakos skylę, galima pamatyti mirusiuosius. Ypač pavojinga žvelgti per karsto lentoje ar antkapiniame paminkle atsiradusią skylę. Šitaip visam gyvenimui liekama dvasregiu<sup>47</sup>. Sakmėse teigiama, kad pro įvairias namo sienose esančias skylės į vidų gali patekti ir žmogui kenkiančios mitinės esybės, pavyzdžiui, slogutė, laumė, velnias<sup>48</sup>. Todėl namo sienoje esanti lenta su tokia skylė gali privilioti ir su mirtimi susijusias chtoniškas būtybes.

Namo motyvas dažnas mirtį reiškiančiuose sapnuose. Visų pirma mirtį pranašauja sapne matomas sugriautas namas. Šitoks namo ir žmogaus gretinimas atsiskleidžia pastato kaip antropomorfizuotos esybės suvokimą. Iš tikrųjų panašus yra ir pats žmogaus bei namo amžius. Rusai sako, kad medinė troba stovi tik „šimtą metų, ilgiau nestovi, tai jos amžius“<sup>49</sup>. Taigi sapne regimas sugriuvęs statinys gali būti tarsi žmogaus besibaigiančio gyvenimo simbolis. Todėl ir manyta, kad toks sapnas yra mirties pranašas.

Tačiau mirties ženklų taip pat laikoma, jei sapnuojama statomas namas<sup>50</sup>. Pažymėtina, kad nauju namu tautosakoje vadinamas karstas. Tokios sąsajos dažnos lietuvių liaudies dainose. Pavyzdžiui, dainoje „Aušta aušrelė, šviesi pazarėlė“

grabelis vadinamas dvareliu, o duobė – tėviškėle<sup>51</sup>. Laidotuvių raudose plėtojamas karsto, kaip dvarelio „be stiklinių langelių, be durelių“, statymo motyvas<sup>52</sup>. Slavų tikėta, kad mirtį reiškia sapnuojamas namas be langų<sup>53</sup>. Remiantis šiais pavyzdžiais, galima daryti prielaidą, kad sapne matomas statomas namas iš tiesų gali reikšti karsto darymą.

Statybų ir mirties sąsajos taip pat aiškintinos su statybomis susijusiais tikėjimais bei realiais statybų papročiais. Lietuviai manė, jog kas pirmas įžengs į naują namą, tas pirmas ir mirs<sup>54</sup>. Rusai žinojo tikėjimą, kad pastačius naują namą, mirs to namo šeimininkas arba statytojas<sup>55</sup>. Tikima, jog pirmasis toks mirusysis tampa namų dvasia – naminiu<sup>56</sup>. Taigi tokia mirtis galėjo būti suprantama kaip auka, užtikrinanti personifikuoto namo gyvybingumą<sup>57</sup>. Kita vertus, Europoje iš tiesų gyvavo tradicija po naujo statinio pamatais užkasti gyvą žmogų<sup>58</sup>. Šiuo atveju žmogaus auka gali būti laikoma išpirka už statybų vietą tam tikroms žemės dvasioms<sup>59</sup>. Tikėjimams tokios aukos būtinumu silpstant, imta manyti, jog mirs pirmasis naman įžengęs asmuo. Saugumo sumetimais, pastačius naują pirkia, lietuviai į vidų iš pradžių įmesdavo kokį nors naminių paukštį ar mažą gyvulėlį<sup>60</sup>. Rusai net šiais laikais keldamiesi į naują butą kambarin pirma įleidžia katę ar šunį (prof. Bronislavos Kerbelytės informacija). Panašūs papročiai žinomi ir kitoms tolimoms tautoms<sup>61</sup>.

### **Draudimas žudyti mažus gyvūnėlius**

Mirtį sukelti galėjo ne tik aiškiai matomi aplinkos objektų pokyčiai, bet ir sunkiau pastebimas mažų gyvūnėlių ar vabzdžių naikinimas. Daug tokio pobūdžio informacijos randama įvairių tautų liaudies tikėjimuose. Antai Pabaltijo finougrai žinojo draudimą žudyti varles bei vorus. Sutraiškius vorą, galima sulaukti motinos mirties, o užmušus varlę – tėvo<sup>62</sup>. Rusai ir serbai tikėjo, kad užmušus varlę, mirsianti motina<sup>63</sup>. Dėl panašių priežasčių drausta mušti ir Dievo karvytę<sup>64</sup>. Burdami ateitį, lietuviai boružės klausdavo: „Kurioj šalelėj aš mirsiu?“<sup>65</sup> Kai kurioms pasaulio tautoms, tarp jų ir lietuviams, žinomas pasakojimas, kad žmogui miegant, jo siela išlekia per burną bitės, plaštakės, paukščiuko, pelytės pavidalu (AT 1645A). Sielos virtimas gyvūnu ar paukščiu remiasi tikėjimu metempsichoze<sup>66</sup>. Taigi ir motyvas apie mažų padarėlių žudymo ir žmogaus mirties ryšį gali būti aiškintinas kaip artimo žmogaus sielos, trumpam palikusios kūną, sunaikinimas. Savo ruožtu tai sukelia ir pačio žmogaus mirtį.

### **Išvados**

Apžvelgus dalį lemtingų žmogaus veiksmų bei draudimais apipintų objektų, galima padaryti keletą išvadų. Matėme, jog žmogaus mirtimi gali baigtis netinkama elgsena erdvėje, kur lokalizuojamos įvairios mitinės būtybės. Pavojinga vaikščioti žmonėms neįprastu būdu ar netvarkingai apsiavus. Suvokti lemtingų įvykių pobūdį leidžia ir liaudies išvelgtos sąsajos tarp žmogaus gyvasties bei jo aplinkos

objektų – pastato, augalo, gyvūnėlio. Taigi dažnai tam tikri veiksmai bei objektai visų pirma vertinami ne pagal išorinius požymius, bet yra nulemti kitokio – mitologinio tikslingumo. Todėl, atrodytų, kasdieniam įvykiui, įprastiems objektams giluminėje plotmėje suteikiama papildomų, mirties artumoje atsiskleidžiančių ypatybių. Toks liaudiškosios pasaulėžiūros pobūdis ne tik leido gilintis į mirties paslaptį, bet ir reglamentavo su mirtimi susijusį žmonių elgesį.

<sup>1</sup> LTR 3253(5).

<sup>2</sup> Jonas Balys. Lietuvių tautosakos skaitymai, t. 2. Tübingen, 1948, p. 170.

<sup>3</sup> Ten pat.

<sup>4</sup> Lietuvių tautosakos lobynas, t. 1: Dvasios ir žmonės. Liaudies sakmės. Sudarė Jonas Balys. Bloomington, 1951, Nr. 74–78.

<sup>5</sup> *Arūnas Vaicekauskas*. Nekrokultas kalendorinėse apeigose. – Darbai ir dienos, [t.] 11(20). K., 1999, p. 141.

<sup>6</sup> Lietuviškos dainos. Užrašė Antanas Juška, t. 3. V., 1954, Nr. 1177; Lietuvių tautosaka, t. 2: Dainos. Raudos. V., 1964, Nr. 581.

<sup>7</sup> Lietuvių rašytojų surinktos sakmės ir pasakos. Parengė Bronislava Kerbelytė. V., 1981, Nr. 119.

<sup>8</sup> Lietuvių tautosaka, t. 4: Pasakos. Sakmės. Pasakojimai. Oracijos. V., 1967, Nr. 434.

<sup>9</sup> LMD I 1002(/329\*/16/)

<sup>10</sup> *Philippe Aries*. Mirties supratimas Vakarų kultūroje. V., 1993, p. 29.

<sup>11</sup> *J. Balys*. Min. veik., p. 170.

<sup>12</sup> *Rūta Giedrienė*. Senųjų tikėjimų apraiškos XX a. lietuvių laidojimo papročiuose. – LTSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Istorija, t. 16. V., 1976, p. 24.

<sup>13</sup> Lietuvių tautosakos lobynas, t. 1, Nr. 76.

<sup>14</sup> Ten pat, Nr. 75.

<sup>15</sup> *Marijona Čilvinaitė*. Sarginimo, marinimo ir laidotuvių papročiai. – Gimtasai kraštas, 1943, Nr. 31, p. 196.

<sup>16</sup> *Angelė Iššniauskaitė*. Laidotuvių papročiai Lietuvoje XIX a.– XX a. pirmaisiais dešimtmečiais. – Iš lietuvių kultūros istorijos, t. 3. V., 1961. p. 135.

<sup>17</sup> Ten pat.

<sup>18</sup> *Nils Stora*. Burial Customs of the Skolt Lapps. – FF Communications, 1971, No. 210, vol. 89, p. 202.

<sup>19</sup> *Rasa Račiūnaitė*. Moteris laidotuvių papročiuose. – Liaudies kultūra, 1995, Nr. 5, p. 20.

<sup>20</sup> *M. Čilvinaitė*. Laidotuvių papročiai. – Gimtasai kraštas, 1940, Nr. 2, p. 163; *R. Giedrienė*. Min. veik., p. 20.

<sup>21</sup> *Marika Mikkor*. Funeral Customs of Caucasian Estonians. – Folklore: An Electronic Journal of the Institute of the Estonian language, 1997, vol. 5, p. 6.

<sup>22</sup> *R. Račiūnaitė*. Min. veik., p. 20.

<sup>23</sup> Mirtis ir laidotuvės: Lietuvių liaudies tradicijos. Sudarė Jonas Balys. Silver Spring, Md., 1981, Nr. 33.

<sup>24</sup> *Бронислава Кербелите*. Типы народных сказаний: Структурно-семантическая классификация литовских этнологических, мифологических сказаний и преданий. The Types of Folk Legends: The Structural-semantic Classification of Lithuanian Aetiological, Mythological and Historical Legends. СПб., 2001, p. 115. (Mitologinės sakmės. Elementariojo siužeto (toliau – ES) tipas 1.1.1.1.)

<sup>25</sup> Mitologijos enciklopedija, t. 2. V., 1999, p. 191; *Д. К. Зеленин*. Восточнославянская этнография. М., 1991, p. 350.

<sup>26</sup> LTR 338(646).

<sup>27</sup> LMD I 318(6).

- <sup>28</sup> Bronislava Kerbelytė. Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas, t. 1: Pasakos apie gyvenimus. Pasakėčios. Stebuklinės pasakos. V., 1999, p. 121.
- <sup>29</sup> J. Balys. Min. veik., p. 171.
- <sup>30</sup> Sužcistas vėjas: Lietuvių liaudies mitologinės saktmės. Sudarė Norbertas Vėlius. V., 1987, p. 78.
- <sup>31</sup> J. Balys. Min. veik., p. 64.
- <sup>32</sup> Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos. Sudarė Norbertas Vėlius, t. 1. V., 1996, p. 576, 578.
- <sup>33</sup> Jurgis Lebedys. Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime. V., 1976, p. 207–208.
- <sup>34</sup> R. Giedrienė. Informacijos perdavimo papročiai laidotuvėse. – Mūsų apeigos ir šventės. V., 1981, p. 51.
- <sup>35</sup> Gintaras Beresnevičius. Dausos. V., 1990, p. 47–48.
- <sup>36</sup> J. Balys. Min. veik., p. 64.
- <sup>37</sup> Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: XVI amžius. Sudarė Norbertas Vėlius, t. 2. V., 2001, p. 609.
- <sup>38</sup> Juha Pentikäinen. The Nordic Dead Child Tradition. – FF Communications, 1968, No. 202, vol. 85, p. 60.
- <sup>39</sup> Gabriela Kilianova. An Old Theme in the Present Time: Narratives about Death in Modern Society. – Beiträge zur Europäische Ethnologie und Folklore, Bd. 1. Frankfurt am Main, 1996, p. 389.
- <sup>40</sup> Janina Kursite. Mātes latviešu mītiskajā pasaulē. – Darbai ir dienos, [t.] 11(20). K., 1999, p. 74.
- <sup>41</sup> Marija Zavjalova. Kovos su ligomis samprata lietuvių ir baltarusių užkalbėjimuose. – Liaudies kultūra, 2000, Nr. 4, p. 35.
- <sup>42</sup> Zenonas Slaviūnas. Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose. – Senoji lietuviška knyga: Pirmosios lietuviškos knygos 400 metų išleidimo sukakčiai pažymėti. K., 1947, p. 184.
- <sup>43</sup> Б. Кеpбелытe. Min. veik., p. 497–498. (Mitologinės saktmės, ES tipas I.3.0.4.)
- <sup>44</sup> LTR 4794(162).
- <sup>45</sup> LTR 2463(22).
- <sup>46</sup> Pranė Dundulienė. Medžiai senovės lietuvių tikėjimuose. V., 1979, p. 21.
- <sup>47</sup> Iš gyvenimo vėlių bei velnių. Sudarė Jonas Basanavičius. V., 1998, Nr. VIII 7, 12.
- <sup>48</sup> Ignas Narbutas. Mažosios Lietuvos slogučiai. – Liaudies kultūra, 1998, Nr. 4, p. 23; Norbertas Vėlius. Mitinės lietuvių saktmių būtybės. V., 1977, p. 108.
- <sup>49</sup> Н. Е. Мазалова. Человек и дом: Тождество русских представлений.– Сборник Музея антропологии и этнографии, т. 57: Женщина и вещественный мир культуры у народов России и Европы. СПб., 1999, p. 103.
- <sup>50</sup> Daiva Vaitkevičienė, Vyktintas Vaitkevičius. Mirtis, laidotuvės, atminai. – Tautosakos darbai, [t.] IX(XVI). V., 1998, p. 232–233.
- <sup>51</sup> Pranė Jokimaitienė, Bronė Kazlauskienė. Istorinės-socialinės dainos. – Lietuvių liaudies dainų katalogas. V., 1980, Nr. 345.
- <sup>52</sup> Lietuviškos dainos, t. 3, Nr. 1177–1188.
- <sup>53</sup> Rita Repšienė. Mirties projekcijos tradicinėje kultūroje. – Liaudies kultūra, 1998, Nr. 1, p. 34.
- <sup>54</sup> J. Balys. Min. veik., p. 171.
- <sup>55</sup> Н. Е. Мазалова. Min. veik., p. 103.
- <sup>56</sup> Н. В. Ушаков. Мужские и женские образы русской демонологии, связанные со сферой «дом». – Сборник Музея антропологии и этнографии, т. 57, p. 143.
- <sup>57</sup> Н. А. Криничная. Эпические произведения о принесении стронтельной жертвы. – Фольклор и этнография: У этнографических истоков фольклорных сюжетов и образов. Л., 1984, p. 155.
- <sup>58</sup> Bronislava Kerbelytė. Lietuvių liaudies padavimai. V., 1970, p. 135.
- <sup>59</sup> Н. А. Криничная. Min. veik., p. 155.
- <sup>60</sup> J. Balys. Min. veik., p. 171.
- <sup>61</sup> Дж. Дж. Фрэнгер. Золотая ветвь. М., 1980, p. 138.

<sup>62</sup> *Madis Arukask*. Death and Afterwards. – Folklore: An Electronic Journal of the Institute of the Estonian language, 1998, vol. 8, p. 4.

<sup>63</sup> *Д. А. Баранов, Е. Л. Мадлевская*. Образ лягушки в вышивке и мифопоэтических представлениях восточных славян. – Сборник Музея антропологии и этнографии, т. 57, р. 114.

<sup>64</sup> *M. Arukask*. Min. veik., p. 4.

<sup>65</sup> *J. Balys*. Min. veik., p. 17.

<sup>66</sup> *G. Beresnevičius*. Min. veik., p. 38–72.

## THE DEATH PROVOKING ACTIONS IN LITHUANIAN TRADITIONAL CULTURE

RADVILĖ RACĖNAITĖ

### Summary

This article, drawing upon Lithuanian folklore texts, ethnographical material and historical Baltic sources, discusses actions regarded as possible causes of death. The human death could be caused by trespassing certain spatial limits and entering areas where various mythical beings were located, or by improper attitude towards mythologically significant objects. Besides, walking in a way unusual to humans or wearing strange foot-wear could also be dangerous. The fatal nature of certain events could be perceived through the traditionally established connections between human life and certain buildings, plants, animals. The analysis carried out in the article shows that in many cases it is not the external characteristics of certain everyday events or common things that determines their significance, but quite another, mythological expediency.

[www.ilti.lt](http://www.ilti.lt)

Gauta 2002 03 19